

Arş. Gör. Dr.
Mustafa ASLAN

Gaziantep Üniversitesi-Fen
Edebiyat Fakültesi-Tarih
Bölümü, Öğretim Elemanı,
aslnmstf88@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4158-2364>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 04/12/2022 14/12/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1214534>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Balkan Savaşlarına Giden Süreçte Balkanlar'daki Bektaşî Nüfuzunun Bölgeye Etkileri

The Effects of Bektashi Influence in the Balkans in the Process Leading to the Balkan Wars

Öz

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıla girerken daha öncesinde kaybettiği birçok savaşın ardından güçsüz kalmış ve Batılı emperyal devletlerin hedefi haline gelmiştir. Bu hedefler doğrultusunda Osmanlıyı parçalamaya en uygun bölgelerden biri de Balkanlar olmuştur. Batılı devletlerin bölgeye müdahaleleri ve yine Avrupa kaynaklı milliyetçilik dalgaları Balkanların Osmanlı'dan kopmasını hızlandırmıştır. Bu kopuş sürecinde ise bölgedeki Osmanlı unsurları için hayat eskiden olduğu gibi olmayacaktır. Bölgedeki söz konusu Osmanlı unsurlarından biri de Selçuklu döneminde buraya ilk göçlerini gerçekleştiren Sarı Saltık Baba'nın mirasçıları Bektaşilerdir. Bu sancılı süreçte, Bektaşilerin bir yandan devlet nazarında yasaklılık hallerinin devam etmesi diğer yandan bölgedeki ulusçuluk faaliyetleri, tarikat içinde devlete karşı farklı tutumlar sergilemeye neden olmuştur. Bu çalışmada, Balkanların Osmanlı Devleti'nden ayrılması sürecinde Bektaşilerin bölge için ne kadar önemli bir yapı oldukları ve bu sürece karşı Bektaşilerin tutumları bazı örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Bektaşî, Tekke, Ulusçuluk, İttihat ve Terakki.

Abstract

As the Ottoman Empire entered the 19th century, it was weakened after losing many wars and became the target of Western imperial states. In line with these objectives, one of the most suitable regions to dismember the Ottoman Empire was the Balkans. The interventions of Western states in the region and the waves of nationalism originating from Europe accelerated the separation of the Balkans

Bu çalışma, 2022 yılında Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR danışmanlığında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

ATIF: ASLAN Mustafa, "Balkan Savaşlarına Giden Süreçte Balkanlar'daki Bektaşî Nüfuzunun Bölgeye Etkileri ", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 8/4 (Aralık 2022), s. (1251-1267)

CITE: ASLAN Mustafa, "The Effects of Bektashi Influence in the Balkans in the Process Leading to the Balkan Wars", **Journal of History and Future**, 8/4 (December 2022), pp. (1251-1267)

from the Ottoman Empire. In this process of disintegration, life for the Ottoman elements in the region will not be the same as before. One of these Ottoman elements in the region is the Bektashis, the heirs of Sarı Saltık Baba, who first migrated here during the Seljuk period. In this painful process, the Bektashis' continued prohibition in the eyes of the state on the one hand, and the nationalist activities in the region on the other, led to different attitudes towards the state within the sect. In this study, it will be tried to reveal how important the Bektashis were for the region in the process of the separation of the Balkans from the Ottoman Empire and the attitudes of the Bektashis towards this process through some examples.

Keywords: Balkan, Bektashi, Tekke, Nationalism, Ittihat ve Terakki.

Giriş

19. yüzyılın başlarından itibaren dünyada yükselişe geçen milliyetçilik akımı, çok uluslu imparatorlukları derinden etkilemiştir. Bu imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu da Balkan coğrafyası başta olmak üzere tüm topraklarında bu siyasi akımın getirdiği etkileri yaşadı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Balkan milletleri arasında yükselişe geçen milliyetçilik duyguları, kendi ulus-devletlerini kurma düşüncelerini hızlandırmıştı. Daha öncesinde kendi kilise ve okullarını (dinsel ve dilsel kimlik) kurmaya çalışmaları bunun ilk adımlarıydı.¹ Osmanlı bu tehlikeyi görmüş, yükselen bu milliyetçilik dalgasının önünü almak için adımlar atmaya çalışmıştı. Öncelikle Tanzimat ile o güne kadar olan Osmanlı vatandaşları arasındaki farklar ortadan kaldırılmış ve eşitlik ilkesi temel alınmıştı.² Islahat Fermanı'yla bu eşitlik ilkesinin yanında birçok haklar verilerek bir Osmanlı milleti oluşturulmak istenmişti.³ Osmanlılık fikri kapsamında yapılan bu reformlar, Balkan milletlerinin isyanlarının devam etmesi nedeniyle istenilen başarı elde edilememişti. Devlet adamları ve aydınlar, Osmanlılık fikrinin başarıya ulaşmaması sonucu bu sefer de İslamcılık fikrini öne çıkarmışlardı. Abdülhamid döneminde hem iç siyasette hem de dış siyasette etkin olarak kullanılan İslamcılık fikri, Arnavutların ve Arapların isyan etmeleri sonucu Balkanlar'daki bu milletlerin de bir arada tutulamayacağı anlaşılmıştı. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle İslamcılık düşüncesi ile yönetime son verilmiş ve Balkanlar'daki milliyetçi etkilere karşı yine Balkanlar'da gelişen Türkçülük fikri savunulmaya başlanmıştı.

Devletin bu varoluş mücadelesi içerisinde adeta bir cadı kazanı gibi olan Balkanlar'da, Bektaşî tekkeleri de kendi varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktaydı. Bir yandan devlet nazarında yasaklılıkları devam etmesi, diğer yandan bölgede kurulmakta olan ulus-devletlerin bölgede dengeleri değiştirmesi Bektaşîleri farklı yönere savurmaktaydı. Bu nedenlere dayalı olarak Balkanlardaki Bektaşîlerin tutumlarında farklılıklar gösterecektir.⁴

1 L. Carl Brown, *İmparatorluk Mirası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.102.

2 A.H. Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Umumi Bir Bakış" *Tanzimat*, MEB, İstanbul, 1999, s.4.

3 Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 19, İstanbul, 1999, s.185.

4 Bölgede değişen yeni dengeler açısından bazı Balkan Bektaşî tekkeleri ayrılıkçı hareketlerde veya yeni kurulan devletlerin yanında rol alırken bazı Bektaşî tekkeleri de devlet tarafında yer almıştı. Anadolu'daki Bektaşî tekkelerindeki durum ise çoğunluğunun devletin yanında yer aldıklarıydı. Bu bölgenin dinamiklerine göre değişen bir durum olduğu gibi Bektaşîler içerisindeki ikilikten de kaynaklanmaktadır. Balkan Bektaşîleri genelde Arnavut kökenli olmaları hasebiyle Osmanlı'ya bağlılık

Balkanlar'da Bektaşî Nüfuzunun Bölge İçin Önemi

Yeniçerilerin yok edilmesi ve özellikle Balkanlar'daki çoğunluğu Bektaşî olan âyanların ortadan kaldırılması, Bektaşîleri başta mali olmak üzere birçok destekten mahrum bırakmıştı. Çünkü Yeniçerilerin varlığı, Bektaşîlere karşı olumsuz tutum içerisinde olan yönetim ve Sünnî meşrepli gruplar için caydırıcı bir rol oynarken⁵ âyanların varlığı da yeniçerilere benzer şekilde Balkanlar'daki Hristiyan ve diğer unsurlara karşı bir güvence sağlamaktaydı.⁶

Aslında bu durum görünüşte Bektaşîlerin çıkarları gibi gözükse de özellikle âyanlar ile Bektaşîlerin ittifakı bölgedeki Osmanlı egemenliği için de önem arz etmekteydi. Şöyle ki: Dönemin arkeolog ve tarihçilerinden F. W. Hasluck, Tepedelenli Ali Paşa'nın Bektaşîlerin boş kiliseleri tekkelere dönüştürmelerini desteklediğini ve bunun da Hristiyanlığın yeniden canlanmasını frenlediğini düşünmektedir.⁷ Hasluck, muhtemelen bu düşüncesini bölgede yaptığı araştırmalar sırasında öğrendiği, Bektaşîliğin yasaklanmasından sonra çeşitli gruplarla birlikte Hristiyanların da Bektaşî tekkelerine yaptıkları tasallutlara dayandırmaktadır. Bu tasallutların ise daha çok Yunan ve Bulgar tarafından yapıldığını, tasallut bölgelerinin de Yunanların çoğunlukta olduğu Teselya'da ve Bulgarların nüfuzlu olduğu Tatar ve Köpekli kazalarında yaşandığını belirtmektedir. Yaşanılan saldırılarda bu bölgelerdeki Bektaşîler, tekkelerinden kovulmuş ve bazı tekkeleri de yıkılmıştı. Ancak yine Teselya'da bulunan Reni Tekkesi'ne saldırılar yapılırsa da buradaki Bektaşî dervişlerin direnmesi üzerine tekkeye zarar verilememiştir.⁸

Hasluck'un Bektaşîlerin kiliselere el koyma iddiasının Osmanlı kayıtlarına yansıdığı da görülmektedir. Bunlardan biri Ergiri'deki Hristiyan ahalinin Ali Baba Bektaşî Tekkesi'nin kiliselere el koyduğu yönünde şikâyet dilekçeleridir. İlgili dilekçelerde Hristiyan gruplar kiliselerine ve kilise arazilerine Bektaşîler tarafında el konulduğunu ve o dönemde de bu kilise ve arazilerinin kullanılmasına izin verilmediği gibi şikâyetlerde bulunmuşlardı.⁹

konusunda bazıları daha kayıtsız olabilirken Balkanların bazı bölgelerinde ve Anadolu'nun genelinde Türk Bektaşîler, devletin düştüğü zor duruma kayıtsız kalamamışlardır.

5 Esad Efendi'nin belirttiğine göre Bektaşîlerin epeydir ortadan kaldırılması düşünülmekteydi, ancak Yeniçerilerin Bektaşî olmalarından dolayı devlet bu adımı atmaktan çekinmekteydi. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, Dersaadet, H.1241(M.1826), s.200-207.

6 Meryem K. Erdoğan-Meral B. Ferlibaş-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı*, 1.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s.188. Tirsiniklizade İsmail Ağa döneminde Rusçuk'a gelen Horasani Ali Baba, Hızır Baba Tekkesi'ne yerleşmiş, kısa zamanda bölge halkı ve Tirsiniklizade İsmail Ağa tarafından itibar görmüştür. Daha sonra İsmail Ağa kendisine Rusçuk'un güneydoğusunda yıkılmış bir manastıra ait verimli arazileri hibe etmiştir. Burada Horasani Ali Baba Tekkesi'nin kurulmasını sağlayarak bölgeyi şenlendirmiştir. BOA, MAD.d., Nr.9774, H-23-07-1247. Rusçuk kazasındaki Horasani Ali Baba Tekkesi mallarına ve arazilerine el konularak 1826 yılında kapatılmıştır. F.W. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, Mütercim: Ragıp Hulusi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928, s.33. Tepedelenli Ali Paşa'nın nüfuz ettiği birçok bölgede Bektaşî tekkelerini desteklemiş, yeni yeni tekkeler tesis ettirmiştir. Bunlardan biri olan Katrin Bektaşî Tekkesi, Ali Paşa'nın güvendiği bir uç noktası olmuştur. Ö.L. Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, 1942, s.382.

7 Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, 66.

8 Hasluck, *Bektaşîlerin Tedkikleri*, 38

9 BOA, A.} MKT.UM, 355-48, H.26 Zilkade 1275, MVL, 372-11, H.19 Safer 1278.

Konumuza dönecek olursak; Bektaşiler her ne kadar söz konusu güçlerden mahrum kalsalar da ilk şoku atlattıktan sonra tekrar eski nüfuzlarını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak devletin Bektaşilik politikasındaki ısrarlı tutumu ile onlara yönelik aldığı tedbirler, Balkanlar'daki Bektaşiliğin hem devlet hem Bektaşi tarikatı merkezinin aleyhine farklı sonuçlar doğurmuştur. Şöyle ki, devletin Bektaşilik için aldığı tedbirler, Anadolu'daki tarikatın merkezi ile Balkan Bektaşi tekkeleri arasındaki hiyerarşiyi bozmuştu. Bunun sonucunda çoğunluğu Arnavutlardan oluşan Babagân kolu, merkeze olan bağımlılıklarının azalmasıyla Balkanlar'daki Bektaşi tekkelerinde güçlerini artırdı. Bunların tekkelerde güçlerinin artması ile bölgede hakimiyet alanları genişlemiş ve bu da ilerleyen dönemlerde Arnavut milliyetçilerinin bu Bektaşilerle iş birliğini kolaylaştırdı.¹⁰ Buna yönelik birçok sorun, sonraki dönemlerde bölgedeki devlet görevlilerinin raporlarında açıkça görülmektedir.¹¹

Dolayısıyla bu sorun ilk başta Bektaşiler için olumsuz bir durum gibi gözükse de onların bölgede yarattıkları güç boşluğu Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğini olumsuz yönde etkileyecek nedenlerden biri olduğunu söylemek yerinde olsa gerektir.¹² Bektaşilerden kalan bu boşluğu, zamanla bölgenin diğer etnik unsurları doldurarak denetimi ellerine alacaklar ve birçok asayiş sorununa da neden olacaklardı.¹³ Kuşkusuz bu da Balkanların parçalanması sürecini hızlandırdığı söylenebilir.¹⁴

-
- 10 Burada önemli olan II. Bayezid'in Bektaşi tekkelerinin kontrolünü vermesi ile Balım Sultan'ın Babagân kolunun güçlenmesini sağladığı gibi bunu ikinci kez devlet dolaylı yollardan yine Babagânları istemeden güçlendirdiği görülmektedir.
- 11 BOA, DH. MKT, 833-15, H.7 Muharrem 1322. Y. PRK. UM, 30-85, H.26 Rebiülevvel 1312. Yanya Valisi Osman Paşa gibi bölgedeki birçok devlet görevlisi benzer raporlar yayınlamaktaydı. Devlet görevlilerin raporlarında bu durum, Bektaşilerin faaliyetlerinin engellenmesi konusunda bir neden olarak öne sürülecektir.
- 12 Ayrıca bu bölgedeki Türk varlığını zayıflatmaya sebep olduğu gibi bölgenin huzurunu da etkileyecekti. Sürekli kendi aralarında çatışma yaşayan Balkan halkları, Türk idaresinde hüküm süren barış ortamından da uzaklaşacaklardı. Bu tespiti Victor Berard ve Goltz Paşa da görmek mümkündür. Goltz Paşa, bu konudaki tespitini şu şekilde yazmıştır: "Türk hâkimiyeti bugün ortadan kaldırılırsa başlayacak olan ırk kavgasında ilginç milliyetlerden biri veya diğeri şüphesiz yok olacaktır. Ancak hali hazırdaki vaziyette şimdilik hepsi muhafaza edilip yan yana mevcut olabilirler. Benzer şekilde Berard'da şu notu düşmüştü: "Medeniyetin yararı için tüm bu halklar gelişmeli ve yalnız Türk idaresi tüm bu ırkların, dillerin ve dinlerin yaşamasına izin verecek genişlikte kayıtsızlığa sahiptir." Colmar Freiherr von der Goltz, *Makedonya Seyahati*, çev. E. Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., İstanbul, 2014, s.113.
- 13 Bektaşilerin de Osmanlılar tarafından kaldırılmasını fırsat bilen Hristiyan azınlıklar, Teselya gibi bazı bölgelerde topluca tekkelere saldırarak buradaki Bektaşileri kovacaklardır. Terk edilmiş olan bu tekkelere birçok eşkiya yerleşecek bölgeye uzun bir süre rahat vermeyeceklerdir. Hasluck, *Bektaşilik Tedkikleri*, s.67.
- 14 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu-Gülçin Tunalı-Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.304. Nitekim devlet, bölgedeki dini ve etnik azınlık unsurların bölücü faaliyetlerini bilmesine rağmen, Müslüman otoriteleri etkisiz hale getirmeyi tercih etmiştir. Bu hem bölgedeki Müslümanları özellikle Bektaşileri güçsüzleştirmiş, hem de devletin ilerleyen zamanlarda Hristiyan ayrılıkçılara karşı kullanabileceği önemli bir unsuru ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu ayrılıkçı isyanların bastırılmasında gerekli ordu bulunamayacağından Mehmed Ali Paşa'ya başvurulacak, bu da ileriki dönemlerde asi bir vali sorununu da doğuracaktır. Ayrıca M. Ali Paşa, isyanı bastırma da Avrupalı devletler duruma müdahil olmuşlar ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden kopuşunu hızlandırmışlardır. Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, TTK, Ankara, 1983, s.115.

Bazı Balkan Bektaşilerinin Balkanlar'daki Ulusçuluk Hareketleri Lehine Tutumları

Bektaşî tarikat yapısının devlet tarafından bozulmasıyla, Balkanlar'da Arnavut Bektaşîleri birçok tekkede nüfuzlarını artırmışlardı. Özellikle 1826 yılı sonrası birçok Babagân Bektaşî, Arnavut nüfusun yaygın olduğu bölgelere gitmişti. Bu da bölgedeki Bektaşîlerin demografik yapısının çoğunluğunu Arnavutlardan oluşmasını sağladı. Bunların da bölgedeki milliyetçi hareketlenmelere kayıtsız kalmaları beklenemezdi. Bu minvalde devlet, bölgede Bektaşî takibatını sürdürürken artık sorunun sadece Bektaşîlerin dini faaliyetleri olmadığını fark etmekteydi. Bölgeden gelen ihbarlara göre bazı Bektaşî tekkeleri ayrılıkçı harekette bulunan güçlerle iş birliği içerisindeydi. Bu ayrılıkçı hareketlerde bulunan önemli gruplardan biri aynı zamanda Bektaşî olan Fraşeri ailesiydi. Bu ailenin önemi; kendileri de Bektaşî oldukları için Tepedelenli Ali Paşa gibi Bektaşî dervişlerini farklı menfaatler için kullanabilmeleri idi. Bu yüzden Fraşeri ailesinden kısaca bahsetmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı kanaatindeyiz.

Arnavutluk bölgesi ve civarında özellikle Bektaşîler üzerinde büyük nüfuzları olduğu anlaşılan Fraşeriler, Arnavut ulusçuluğunun gelişiminde önemli katkıları olan bir ailedir. Fraşeri ismini Yanya'nın Ergiri Sancağı'daki Premedi kazasına bağlı Fraşeri köyünden almış ve kökleri akıncı bir aileye dayanmaktadır. Aynı zamanda tanınmış Osmanlı aydınlarından biri olan Şemseddin Sami de bu ünlü Fraşeri ailesindedir. Yine bu ailenin diğer mensubu olan ve Arnavut milliyetçiliğinde en önde rol alanlardan biri ise Abdül Fraşeri'ydi. Asıl adı Abdullah Hüsnü olan Abdül Bey, ilk eğitimini Bektaşî tarikatına bağlı Nasibi Tahir Baba Tekkesi'nde almıştır. Osmanlı-Rus Savaşı olan 93 Harbine gönüllü olarak katılmış¹⁵ savaştan sonra Abdül Bey, kurduğu Prizren Arnavut Cemiyeti ile Arnavut milliyetçiliği için çalışmalarını hızlandırmıştır.¹⁶ Bu çalışmalar içerisinde kardeşi Şemseddin Sami de yer almıştır. Ancak Abdül ve Naim Beylere göre Osmanlı Devleti'ne daha bağlı kültürel bir milliyetçilik çizgisinde çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁷ Şemseddin Sami'ye göre daha radikal bir çizgide olmaları hasebiyle Abdül ve Naim Beyler hakkında devlet tarafından zaman zaman soruşturma açılıyor¹⁸ ve Arnavut ittifakı konusunda diğerlerinden daha önde gelen Abdül Bey birçok kez tutuklanabiliyordu.¹⁹ Ömürlerinin sonuna kadar Arnavut Ulusçuluk hareketi için mücadele eden Fraşerilerin aynı zamanda Bektaşîliğe o kadar bağlı olmalarını, Abdül Bey ve kardeşlerinin küçük yaşlarda Bektaşî tekkesinde eğitim almalarına ve Naim Bey'in de öldüğünde Merdivenköy Şahkulu Bektaşî Tekkesi'ndeki mezarlığa defnedilmesinden anlaşılmaktadır.²⁰

15 Bülent Bilmez-Nathalie Clayer, "A Prosopographic Study on some 'Albanian' Deputies to the First Ottoman Parliament", *The First Ottoman Experiment in Democracy*, ed. Christoph Herzog, Malek Sharif, Orient-Institut, Würzburg, 2016, s.151-186. Muhtemelen sıbyan mektebine gittiği sıralarda, Bektaşî tekkesine de giderek dini eğitimini burada alıyordu.

16 Muhammed Aruçi, "Fraşeri, Naim (1846-1900)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s.195-197.

17 Şemsettin Sami, *Arnavutluk Ne İdi, Nedir ve Ne Olacak?* çev. Klaudio Fusha, Bükreş, 1899, s.4. Şemsettin Sami, Arnavutluk milliyetçiliği için kültürel anlamda bu gibi eserler ortaya koyarak Arnavutluk ittifakında önemli faaliyetler yürütmüştür.

18 Eri Syzo, "Şemseddin Sami'nin Milliyetçilik Anlayışı", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Sakarya, 2019, Cilt 5, S.10 s.49-88. Bülent Bilmez, "Modern Türkiye ve Sosyalist Arnavutluk Basınında Şemsettin Sami Fraşeri İmajı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri 4-7 Aralık 2003*, İslam Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi, İstanbul, 2006, s.71-125.

19 BOA, İ.MMS, 134-5726, H.10 Rebiülevvel 1298.

20 Aruçi, "Fraşeri, Naim (1846-1900)", s.196.

Abdül ve Naim Beylerin Arnavutluk ittihadı için özellikle bölgedeki Bektaşî tekkeleri üzerinde yürüttükleri faaliyetler, devletin de nazar-ı dikkatinden kaçmamıştır. Osmanlı belgelerinde Abdül Bey'in faaliyetleri Derviş Paşa'nın 1881 yılında Yanya'da yürüttüğü bir soruşturmadan öğrenilmektedir. Buna göre Aluş ve Adem isimli iki Bektaşî babasının Fraşeri ile Görice'de dolaşarak buradaki ahaliyi dini yönden ifsat ettikleri ihbarı yapılmıştı. İhbar üzerine olayı inceleyen Derviş Paşa bambaşka bir durumla karşılaşmıştı. Paşa öncelikle bölgede görevli olan jandarmanın Rumca bildiğini ve bunların bölgeye önceden Abidin Paşa'nın²¹ Toskalık'tan getirttiğini öğrendi. Paşaya göre; bu jandarmanın Rumca'yı bilmelerinin bölgedeki suiistimaller için uygun olduğunu öncelikle bunların buradan uzaklaştırılarak Manastır Vilayeti dahilindeki Könice ve Kereyne taraflarına yerleştirilmelerini istedi. Sonra ise Derviş Paşa, Bektaşî babalarının durumuna baktığında bunların bölgedeki ayrılıkçı hareketlerden sorumlu olan Abdül Bey ile birlikte hareket ettiklerini tespit etti. Onun yakalanıp yapılan sorgulamasında; Abdül Bey'in bölgedeki isyana yönelik kalkışmanın sorumlusunun kendisi olduğu ve bu isyanı güçlendirmek için Kigelik Arnavutlarını kışkırttığı ortaya çıkarılmıştı. Suçlarının tespitinin ardından Bektaşîlikle ilgili mücadelede ön saflarda olan Ahmet Hıfzı Paşa başkanlığında kurulan bir heyet, soruşturmayı derinleştirmiş bölgedeki bazı yüksek düzey devlet görevlilerin de işin içinde olduğu anlaşılmıştı. Bu kişilerin; Abidin Paşa'nın damadı Siroz Mutasarrıfı Emin Efendi ile Avlonyalı Mustafa Paşa'nın damadı Avlonya kaymakamı Mehmed Paşa oldukları ve bunların bölgede kalmaları sakıncalı olduğundan Anadolu'da uygun bir yere gönderilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Yerlerine ise güvenilir kişiler getirilmeleri bölgenin hassas yapısı açısından daha uygun olacaktır. Bektaşî babaları olan Aluş ve Adem ise yine Anadolu tarafındaki uygun bir Bektaşî tekkesine gönderilmelerine karar verilmişti. Tekrar Abdül Bey'e gelinecek olursa; onun ve kardeşi Naim Bey'in Toskalık ile Kigelik'i Yunanistan'la birleştirmek amacıyla hareket ettikleri, Sarandus İskelesinde ele geçirilen Gaynov Nazif imzasıyla yazılmış birkaç adet mektuptan anlaşılmıştı. Abdül Bey'in bu fikirler doğrultusunda yaptığı bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ne alenen isyan olduğundan, bu olayın basit bir durum olmadığı raporda vurgulanmıştı.²²

Fraşeri ailesinin bu üyelerinin yaptığı faaliyetlerin bu kadar bilinmesine karşın, muhtemelen onlarla ilişlili olan ve daha çok bu amaç doğrultusunda bölgede eylemsel olarak çalışan ancak ismi bilinmeyen bir diğer Fraşerli ise Malik Bey'di. İncelediğimiz belgelerden anladığımız kadarıyla Malik Bey, bölgedeki Bektaşî tekkelerine giderek onların çevre halkı, âyan ya da eşraftan kişilerle olan sorunlarını çözmeye çalışırdı. Bu yolla da bölgedeki Bektaşîlerce tanınan biri olmuş ve Bektaşî tekkeleri üzerinde faaliyetlerini daha rahat yapabileceği bulabilmiştir.

Malik Bey'in bu faaliyetlerini yürüttüğü tekkelerden birisi Yanya Vilayeti'ne bağlı Premedi kazasındaki Prişte Dergâhı'ydı. Dergâhın postnişini olan Cafer Baba'nın varis bırakmadan ölümüyle tekkenin arazileri devlet tarafından müzayedeye çıkarıldı. Bu müzayedeye katılan bölgedeki eşraftan Kilisoralı Celal Bey, arazilerin değerini düşük gösterip tekkenin arazilerini ele

21 Abidin Paşa da Abdül Bey ile birlikte Arnavut Birliği'nin güney kolunun liderlerinden biriydi. Abdül Bey'in Arnavut ünlü bir aileden geldiği gibi o da yine Arnavutların ünlü Dino ailesinden gelmektedir. Bilmez-Clayer, "A Prosopographic Study on some 'Albanian' Deputies to the First Ottoman Parliament", s.176.

22 BOA, Y.PRK.BSK, 4-84, H.12 Cemaziyelahir 1298. Gerçekten de belgede ortaya konulan durum basit bir olay değil, önceden planlanmış bir kalkışma hareketidir. Belgede ortaya konulduğu gibi bölgedeki -ordu ve idari alanda- üst düzey görevlilerin bu işin içinde olması, Bektaşî tekkelerinin kullanılması ve siyasi yönden Abdül Bey gibilerin hareketin içinde olmaları çok yönlü bir kalkışma olduğunu göstermektedir.

geçirmeye çalışıyordu. Bu durum üzerine Malik Bey, tekkenin arazilerinin düşük bedel ile satıldığı konusunda devlete başvurarak şikâyetinde bulundu. Böylece tekke arazilerinin gerçek değerini ortaya koymuş, arazilerin ucuza el koyulmasına engel olmuştu.²³ Malik Bey'in müdahil olmasıyla tekke arazilerinin müzayedesini uzun sürmüş, bu süreçte devlete karşı daha önceki işlediği suçlarından dolayı ve yerel devlet görevlileri ile müzayede ile ilgili yaşadığı sıkıntılar yüzünden kaçak durumuna düştü.²⁴ Bir süre Yunanistan'da kaçak bir şekilde yaşayan Malik Bey'in²⁵ müzayedeye katılabilmesi için İstanbul'a dönmesine izin verilmişti.²⁶ Ancak bu karardan bir yıl sonra Premedi Reji memuru Hüsnü Efendi'nin öldürmesi ve yanına topladığı adamlarıyla çete oluşturması üzerine tekrar hakkında takibat başlatıldı. Yapılan araştırmalarda Malik Bey'in Delvineli Yahya Ağa gibi yerel eşraftan yardım aldığı ve Bektaşî tekkelerinde korunduğu ortaya çıktı.²⁷ Sonra da kardeşi İsmail'in yardımıyla Korfu'ya kaçtığı anlaşılmıştı.²⁸ Malik Bey'in bir an önce yakalanmasına ve ona faaliyetlerinde yardım eden şahısların ise Anadolu'ya sürgün edilmesine karar verilmişti.²⁹

Ancak Malik Bey'in Yunanistan'da faaliyetlerine devam etmesi üzerine, devlet bu durumdan rahatsız olmuş ve olayın daha da büyümemesi için kendi rızasıyla İstanbul'a dönmesi istenmiştir. Bunu kabul eden Malik Bey, belirli birtakım şartlar sunarak bu şartların kabul edilmesi halinde dönebileceğini söylemişti. Şartlarını sunarken Malik Bey, öncelikle kendisini bu duruma zorlayanların Yanya valisi ile jandarma kumandanının yaptığı kötülüklerden ileri geldiğini ifade ettikten sonra Prişte Dergâhı'nın Bektaşîlere iadesi ve dergâhın müzayede ile satılmış olan arazilerin ve çiftliklerin tekrar tekkeye iade edilmesini talep etmişti. Tekkedeki bu durumlara neden olan yine vali ile jandarmanın da bu olayların sorumlusu olarak görülmesini istedi.³⁰ Bu istekleri kabul edilmeyen Malik Bey, silahlı ve silahsız iki çetesiyle Yunan sınırını geçerek Manastır ve Yanya vilayetleri civarında karışıklıklar çıkardı.³¹ Devletin yaptığı takibatta, Malik Bey yakalanmasa da ona yardım ve yataklık eden kardeşi Esad Bey'in de aralarında bulunduğu akrabaları yakalanıp Manastır'dan Selanik'e gönderilmişlerdi. Burada da gözetim altında tutularak sakıncalı bir durum yaşanırsa Anadolu'da uygun bir yere gönderilmeleri sağlanacaktı.³² Bir yandan Malik Bey'i araştıran hükümet, diğer bir yandan onun iddialarını da araştırıyordu.³³ Bu iddialarının doğru olup olmadığı araştırıldığında Malik Bey'in Premedi kazasındaki Prişte Dergâhı ile ilgili davada Yanya Jandarma Kumandanı Esad Paşa tarafından mağdur edildiği ve can güvenliği nedeniyle firar ettiği anlaşıldı. Bu nedenlerden dolayı kendisine zarar verilmesine engel olunması ve firardan vazgeçilmesinin sağlanması istenmişti.³⁴ Bu görev için Şehriyari İlyas Bey, Görice'ye gönderildi. İlyas Bey aracılığıyla yine birtakım şartlarda bulunan Malik Bey, kendisinin bir alay beyliğine tayin edilmesini, Sinop'ta sürgünde bulunan Prişte Dergâhı postnişini Ahmed Baba'nın

-
- 23 BOA, BEO, 1292-96857, H.27 Zilkade 1316.
 - 24 BOA, DH.MKT, 2289-8, H.22 Şaban 1317.
 - 25 BOA, Y.MTV, 201-86, H.19 Zilhicce 1317.
 - 26 BOA, BEO, 1490-111721, H.23 Muharrem 1318.
 - 27 BOA, ZB, 45-73, H.17 Rebiülevvel 1323.
 - 28 BOA, DH. ŞFR, 254-110, H. 16 Ramazan 1318.
 - 29 BOA, DH. ŞFR, 255-52, H.10 Şevval 1318.
 - 30 BOA, Y.PRK.EŞA, 35-74, H.6 Safer 1318.
 - 31 BOA, DH.MKT, 2501-44, H.4 Rebiülevvel 1319.
 - 32 BOA, DH.MKT, 2508-79, H.22 Rebiülevvel 1319.
 - 33 BOA, BEO, 1710-128244, H.14 Cemaziyevvel 1319.
 - 34 BOA, DH.MKT, 2533-11, H.3 Cemaziyelahir 1319.

affedilerek dergâhın başına tayinine ve dergâha ait mülklerin Ahmed Baba'ya teslim edilmesini istedi. Son olarak da Yanya Jandarma Kumandanı Esad Paşa'nın azledilmesi ve kendi yakınlarının da aflarının kabul edilmesini talep etmişti.³⁵ Malik Bey'in bu şartları değerlendirilmiş ve kabul edilmemişti. Ancak ailesinin affedilerek memleketlerine dönmelerine izin verildi. Malik Bey'in ise affedilmesi koşuluyla teslim olacağını söylemesi üzerine, haklarında devlete karşı işlediği suçlarla ilgili bir affın söz konusu olabileceği ancak şahsi hukuklarla ilgili suçlarının mahkemeye havale edileceği söylenmişti.³⁶ Sonuç olarak Malik Bey, politika yapmamak ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmayacağı sözüyle affedilmiş, adamları ve akrabaları da serbest bırakılmıştı.³⁷ Bunların affedilmesine karşı çıkan devlet görevlileri de olmuştu. Bunlardan birisi bizzat Malik Bey'in adamları olan Haydar ve diğerlerini yakalayan Jandarma Yüzbaşı Kâmil Bey idi. Kâmil Bey, Rumeli Vilayeti Müfettişliğine yazdığı dilekçede bu adamların katil olduklarını ve affedilmemeleri gerektiğini yazmıştı.³⁸

Yine Malik Bey'in de iş birliği içinde olduğu başka bir tekke Teselya'daki Durbali Tekkesi'ydi. Malik Bey, Osmanlı askerleri tarafından arandığı sırada bu tekkede saklandığı, onun saklanmasında ve bu bölgede faaliyetlerde bulunmasına yardım eden Durbali Tekkesi müdavimlerinden Derviş Nazif'in olduğu öğrenilmişti. Ayrıca Derviş Nazif'in, Yunan çeteleriyle de bağlantıda olduğu iddia edilmekteydi. Bu gibi nedenlerden Derviş Nazif, tekkenin şeyhliğinden alınarak yakalanıp Anadolu'da uygun bir yere sürgün edilmesi istenmişti.³⁹

Devlet, yukarıdaki ayrılıkçı faaliyetlerden dolayı Bektaşî tekkelerinin kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Buna başka bir örnek ise yine Arnavut milliyetçisi unsurlarla iş birliği şüphesiydi. Burada da söz konusu unsurlardan biri İtalya Albani Komitesi isimli bir örgüttü. Bu örgütün sayıca kalabalık olan bir çeteyi Arnavutluk'a göndermek üzere hazırladığı ve bunların gelirse nereden karaya çıkacağı hakkında bilgiler geliyordu. Bunun yanında bölgede halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya çalışan İspanyol Elador Kastriyot adındaki bir kişinin de faaliyetleri devleti oldukça rahatsız etmekteydi. Rumeli bölgesinde bu kışkırtmalara uyacak bir İslami yapı olmasa da cehalet nedeniyle bu tip kışkırtmalara alet olabilecek kimselerin olması mümkün olduğundan gerekli tedbirlerin alınması gerekmekteydi. Bu noktada en önemli tedbir bölgedeki Bektaşî tekkelerinin kontrol altında tutulmasıydı. Bunların postnişinleri vefat ettikçe yerlerine Prişte Bektaşî Tekkesi'nde olduğu gibi devlet tarafından kim oldukları bilinmeyen kişiler, postnişin olarak seçilebiliyorlardı. Bunların mevcut durumları bilinmediğinden tekkede postnişin olmaları çok endişe verici bir durumdu. Çünkü bölgede büyük bir nüfuza sahip olan bu kişilerin kolaylıkla halkı devlet aleyhine isyan girişimlerine sokma ihtimalleri vardı. Diğer bir yandan ise bu gibi Bektaşîlerin, İslam dini hakkında çok bir bilgi sahibi olmayan ahalinin dini duygularını istismar edeceği de düşünülüyordu. Bu nedenlerden dolayı Bektaşî tekkelerinde postnişin değişimleri sırasında yerine gelecek olan

35 BOA, DH. ŞFR, 271-27, H.29 Şaban 1320.

36 BOA, DH.MKT, 469-3, H.24 Zilhicce 1319.

37 BOA, TFR.I.MN, 8-744, H.27 Muharrem 1321.

38 BOA, TFR.I. ŞKT, 13-1240, H.8 Rebiülahir 1321.

39 BOA, ZB, 45-73, H.17 Rebiülevvel 1323. Tekkenin postnişini olan Bayram Baba'nın vefat etmesiyle tekke müdavimleri Derviş Nazif'i tekkenin yeni postnişini olarak seçmişlerdi. Ancak Osmanlı Devleti bu postnişinin yerine merkezden gönderilecek bir kişinin daha güvenli olduğunu düşündüğü için başka bir kişiyi şeyh olarak atamıştı. Bu süreçte Derviş Nazif'in atanmamasının nedenlerinden biri olarak da tekkenin eski şeyhi Bayram Baba'nın dervişiyken Fraşerli Malik Bey'i tekkede saklayıp ona iâşe, yer vb. ihtiyaçları sağlaması gösterilmişti.

kişilerin sıkı bir denetim altında tutularak içlerinden İslamiyet'e ve devlete bağlı kişilerin seçilmesi gerekmektedir. Tekkelerdeki postnişinlerin ise tasarrufları altındaki arazilerin herhangi bir resmî belgesi yoksa ellerinden alınarak bölgedeki ahalinin eğitimi için mektepler tesis edilmelidir.⁴⁰

Sonuç olarak bazı Bektaşilerin ayrılıkçı gruplarla temas ettikleri açıktır. Ki bu o dönemde Bektaşilerin kendi içlerinde de tartışılan bir konuydu. Buna göre Hacı Bektaş-ı Veli Asitânesi'nde Türk kökenli Bektaşiler, Bektaşi tarikatı merkezinin kendilerine verilmesi gerektiğini çünkü Arnavut Bektaşilerin ayrılıkçı faaliyetlerde bulduklarını iddia etmekteydiler.⁴¹

Bazı Devlet Görevlilerinin Bektaşileri Bölgedeki Ayrılıkçı Faaliyetlere Karşı Kullanması

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında ve sonrasında fetih hareketlerinde Bektaşi tarikatının askeri ve dini alanlar başta olmak üzere büyük katkıları olduğu, bilinen bir gerçektir. Bu katkılarından dolayı Bektaşiler askeri ve ekonomik alanlar başta olmak üzere bir süreye kadar devlet tarafından desteklenmiştir.⁴² Ancak bir dönemden sonra devletin merkezileşme adımları olarak her alanda tam kontrol sağlama isteğiyle, Bektaşiler başta olmak üzere Gayrisünni gruplara karşı politikaları değişmişti. Bu bağlamda devlet Bektaşileri tasfiye etmeyi düşünse de onların Yeniçerilerle olan ilişkileri buna engel teşkil etmekteydi.⁴³ Nihayetinde Yeniçerilik engeli ortadan kalkmasıyla Bektaşilik de yasaklanacaktı.

Yasaklanmanın ardından devlet Bektaşilerden kalan boşluğu Nakşibendiler ve Mevleviler başta olmak üzere Sünni tarikatlarla doldurmayı tercih etti.⁴⁴ Ancak özellikle Balkan bölgesinde bu tarikatlar, Bektaşiler kadar güçlü değildiler. Ayrıca bölgede hâlâ nüfuzları olan bazı Bektaşiler farklı gruplarla devlet karşısında yer alabiliyordu. Bu o kadar artmıştı ki, söz konusu durum birçok devlet görevlisinin raporlarında Bektaşiliğin bir an önce engellenmesi için ayrı bir neden olarak sunuluyordu. Ne var ki, bazı Bektaşiler de değişen devlet politikasına rağmen özellikle İttihatçıların etkisiyle devlet tarafında tutum gösterebiliyordu.

Bölgedeki bazı devlet görevlileri de bazı Bektaşilerin devlet tarafında hizmet edebileceklerini düşünmüş ve onların nüfuzlarını kullanmak istemişti. Buna örnek olabilecek olaylardan biri Yanya civarında karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Yanya'da bir kişinin Bektaşi babaları aracılığıyla Arnavutlardan milis güçler topladığı istihbaratı alınmış ve bu merkezi hükümete iletilmişti. Merkezi hükümet, bu adamın kim olduğu, neden böyle faaliyetler içerisinde bulunduğu ve yerel hükümetin

40 BOA, BEO, 2063-154674, H.3 Şevval 1322.

41 BOA, ŞD, 93-22, H. 18 Şaban 1288.

42 Yeniçeri Ocağı'nın *Ağayan-ı Bektaşiyan* gibi isimlerle anılmasında Bektaşilerin Yeniçerilerle olan yakınlığı onları bir nevi dokunulmaz yapıyordu. Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Institute of Islamic Studies, Montreal, 1981, s.38.

43 İlk dönemlerden beri Bektaşilerin savaşçı yapıları onları orduyla hep yakın ilişkiler içerisinde olmalarını sağlıyordu. Özellikle ilk fetih dönemlerinde ellerinde teberleri ile bu savaşlarda yer almaları, Bektaşileri ordu başta olmak üzere Osmanlı yöneticilerinin saygısını kazandırmıştı. Şerare Yetkin, "Hacı Bektaş Tekkesi Müzesi'nden Bulunan Figürlü Teber", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul, 1981, S.11, s.177-187. Bugün Hacı Bektaş-ı Veli Tekke'sinin müzesinde Bektaşilere ait çok sayıda *teber* sergilenmektedir. Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, 677. Teber, gezgin dervişlerin taşıdıkları uzun saplı ve yuvarlak ağızlı balta.

44 İlhami Soysal, "Mezhepler/Tarikatlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, Cilt 5, s.1365. Bu süreçte Devlet, Bektaşiliğe alternatif gruplar oluşturmaya çalıştı. Özellikle 1800'lü yıllarından itibaren yüksek yönetici kesimin Mevlevilik, ulemanın Nakşibendilik ve halk arasında ise Kadirilik ile Halvetilik tarikatlar gibi yaygınlaşmaya başladı.

neden buna müdahale etmediği konularında sorularla açıklama istemişti. Yapılan araştırmalarda bu kişinin Yahya Bey adında biri olduğu, Görice ve Premedi taraflarına İstanbul'dan geldiği öğrenildi.⁴⁵ Daha sonra yine merkezden gönderilen bir telgrafta, Yahya Bey'in Bektaşî babaları aracılığıyla Arnavutlardan asker toplaması, bölgede başka taraftan getirilen Yunanlılar olması nedeniyle büyük sıkıntılara yol açabileceği belirtilmişti.⁴⁶ Bu nedenle Yahya Bey'in faaliyetlerinin engellenmesi istenmekteydi.

Devletin bu korkusu yersiz değildi. O dönemde Ruslar Edirne'ye kadar gelmişler ve bu olayın yakın zaman içerisinde Balkan haritasının değiştireceğini düşünen Yunan Hükümeti de Yanya'yı işgal etmek için hazırlıklara başlamıştı. Bu girişimlerinden haberdar olan Avrupalı devletler, onları Osmanlı Devleti'nden Yunanistan lehine sınır değişikliği yapılacağı sözü alarak vazgeçirmişlerdi.⁴⁷ Ancak Yunanistan sınırlarını genişletmeye yönelik faaliyetlere devam etmişti. Özellikle Girit, Epir ve Tesalya gibi Hristiyan-Yunan unsurların bulunduğu bölgelerde bu grupları kışkırtarak karışıklıklar çıkartıyordu. Bu faaliyetlerinden birini de devlet, Yahya Bey ile yapılan soruşturmada belirtiliyordu. Buna göre Yunan çeteler, Yunanlıların evlerini yakıp bu durumdan Arnavut Müslümanları sorumlu tutacaklar ve *Müslümanlar Hristiyanlara saldırıyor* diye Avrupa nezdinde kamuoyu oluşturacaklardı. Bu durum da Avrupalı devletlerin bölgeye asker çıkarmalarına ve dolayısıyla Yanya'nın Yunanlıların eline geçmesine neden olacaktı. Buna göre; merkezi hükümet, bu bölgede herhangi bir taşkınlığın çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini bölgede Hristiyanların yapacakları tahrikler karşısında ise dikkat edilmesi konusunda uyarıyordu.⁴⁸

Devam eden yazışmalarda Yahya Bey'in saraya bağlı Silahşöran-ı Şehriyari olduğu öğrenilmiş ve onun devlet namına bölgede faaliyet yürüten bir görevli olduğu anlaşılmıştır. Görevinin de Yanya bölgesinde faaliyet yürüten Yunan çetelerinin bölgeden temizlenmesiydi. Görevin yapılış şekli ise resmi üniformalı Osmanlı askerleri tarafından değil, bunun yerine rütbeli Osmanlı subayları liderliğinde Bektaşî babaları aracılığıyla sivil halktan toplanan gönüllüler tarafından yapılacaktı. Bunun nedeni, yukarıda bahsedildiği gibi Rusya ve Avrupalı devletlere bölgeyi işgal fırsatı yaratmamak ve bu bölgelerin elden çıkmamasını sağlamaktı.⁴⁹ Bu aynı zamanda gerilla taktiği ile savaşılan çeteciler üzerinde de etkili bir yöntemdi. Bu, ilerde İttihatçı subayların da hem

45 BOA, A.} MKT. MHM, 485-78, H.07 Şaban 1297.

46 BOA, A.} MKT. MHM, 485-80, H.8 Şaban 1297.

47 Karal, Enver Z., *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, TTK, Ankara, 1961, s.112. Yunanistan, Avrupalı devletleri arkasına alarak Osmanlı'dan sürekli toprak talebinde bulunuyordu. Bununla ilgili 1881 yılında İstanbul'da yapılan Elçiler Konferansı'nda Teselya Yunanistan'a verildi. Ancak Yunanistan bununla da yetinmeyerek tüm Makedonya'yı, Epir'i ve Girit Adasını da istiyordu. Bunun için ordu oluştursa da Avrupalı devletlerin barışın bozulmaması için verdikleri notalar yüzünden hareket edemiyordu. Avrupalı devletleri dinlemeyerek yaptığı denemelerin birkaçında Osmanlı orduları tarafından hezimete uğramıştı. Bu nedenle Etniki Eteryâ örgütünün tekrar kurulmasını kararlaştırarak Avrupa kamuoyunda lobi faaliyetlerine önem vermeye başladılar. Lobi faaliyetlerinde başarılı olan Yunan Hükümeti, Etniki Eteryâ milis güçleriyle de Osmanlı Devleti ile olan sınır bölgelerinde Osmanlılara karşı saldırılara başlamıştı. Bu şekilde Yunanlıların tahrikleri sonucu yapılan savaşlarda her ne kadar Yunanistan yenilse de Avrupalı devletlerin başta İngilizler olmak üzere müdahale etmesiyle Osmanlı Devleti, Yunanistan karşısından toprak kaybetmeye devam etmiştir. 1898 yılında Girit bu şekilde kaybedilmiş, adadaki Müslümanlar Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

48 BOA, A.} MKT. MHM, 486-12, H. 9 Ramazan 1297.

49 BOA, A.} MKT. MHM, 486-12, H. 9 Ramazan 1297.

Abdülhamid'e hem de komitacılara karşı sıkça kullanacakları bir yöntem olacaktı.⁵⁰

Yahya Bey'in bölgede yürüttüğü faaliyetlerde yalnız olmadığı, kardeşi Seyfullah Bey ile Ohri ve Görice taraflarında gönüllü sevki için uğraşan müderris Kâmil Efendi'nin onunla hareket etmelerinden anlaşılmaktadır. Ancak bunların faaliyetlerinden rahatsız olan yetkililerde vardı. Gerekçeleri ise yukarıda bahsedildiği gibi bu türlü yapılan çalışmaların Avrupa destekli bir Yunan işgaline meşruiyet oluşturacağı durumuydu. Bununla birlikte yapılan mücadelenin de yöntemi yanlıştı. Gönüllü grupların oluşturduğu çeteler şeklinde değil, daha düzenli bir şekilde bu mücadele yürütülmeliydi. Üstelik İşkodra taraflarına göre bu bölgelerdeki durumun çok farklı olduğu da belirtiliyordu. Tüm bunlardan dolayı Yahya Bey ve arkadaşlarının İstanbul'a geri çağrılmaları istenilmekteydi. Devam eden yazışmalarda Yahya Bey ve arkadaşlarının İstanbul'a dönmesi konusunda durum değişmemiş, dönmelerine gerek kalmadığı bildirilmişti. Ancak şu an için asker toplamanın gereksiz masraf yaratacağı, ama gerektiğinde bunun için kendisine haber verileceği söylenmişti. Bunun yanında bu kişilere Hariciye Nazırı tarafından gerekli uyarıların yapılacağı da belirtilmişti.⁵¹

Sonuç olarak Yahya Bey'in faaliyetlerinin devlet aleyhine olmayıp bilakis devlet için orada bulunduğu anlaşılmıştı. Bunu başlangıçta devlet aleyhine zararlı faaliyet içerisinde yapıldığını düşünen yerel görevlilerin, daha sonradan bu kişilerin devlet adına çalıştıklarını anladıklarını telgraftaki ifadelerden anlamak mümkündür. Ayrıca onun devlet lehine çalıştığının kanıtı olarak Yahya Bey'in daha ileriki dönemlerde eşkıya takibi ile ilgili görevlerde başarılı olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nde sadece 800 kişinin aldığı üçüncü rütbeden mecidiye nişanı⁵² gibi birçok madalya ve rütbe almasından anlamak mümkündür.⁵³ Yahya Bey'in Bektaşî babalarını kullanmasına gelince; onun bölgenin dinamiklerini iyi bildiğini göstermektedir. Balkanlar'da özellikle Arnavut nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde Bektaşîlerin nüfuzu yadsınamayacak bir gerçektir. Söz konusu bölgede birçok Bektaşî tekkesi olduğu gibi bu tekkelere mensup çok sayıda halktan kişiler de mevcuttu. Yahya Bey de bunu iyi bildiğinden ve Bektaşîlerin de çoğunluğunun devletin yanında duruş sergilemesinden dolayı bu iş birliği gerçekleşmişti.

Devlet bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri bildiğinden zaman zaman Bektaşî tekkelerinin nüfuzları olduğu yerlerde, tekkeleri ve nüfuzlu Bektaşî dervişlerini gözetim altında tutmaya çalışmaktaydı. Bunlardan biri yine Yanya bölgesinde gerçekleştirdi. Buna göre; Yanya civarında bir çetenin bölgede devlet aleyhine ahaliyi ifsat ettikleri yolunda Görice'deki İstihbarat Komisyonu reisi Kolağası Fuad Bey'den haberler gelmekteydi. Gelen istihbarata göre; bölgede faaliyet gösteren bir çete Ergiri'de mebus Müfid Bey'in başkanlığında Çerpu Manastırı'nda toplantı düzenlemişlerdi. Toplantıya katılan bu kişilerin bölgede herhangi bir girişimde bulunma ihtimali yüksek olduğundan her türlü tedbirin alınması gerekmekteydi. Bu tedbirler gereğince Melcan Dergâhı postnişini Hüseyin

50 M. Ali OKAR, *Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı (1902-1912)*, haz. Mehmet Ali Okar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.111. Bu İttihatçı subaylardan biri olan Mehmet Ali Okar anılarında şu şekilde bunu aktarıyordu: "... Şemsi Paşa kuvvetlerini bölme vazifesi için yanımıza asker almayacak, tahlif ettiğimiz köylülerle bu vazifeyi yerine getirecektik."

51 BOA, A.}MKT. MHM, 486-12, H. 9 Ramazan 1297.

52 İbrahim Artuk, "Nişan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007), S.33, s.154-155.

53 BOA, İ.DH, 890-70822, H.14 Ramazan 1300, İ.DH, 926-73378, H.7 Şevval 1301, İ.DH, 1001-79100, H.7 Zilhicce 1303.

Baba'nın bu cemiyetle ilişkisi olabilme ihtimaline karşılık kendisi araştırılmıştı. Araştırmaya göre Hüseyin Baba, Görice ve çevresinde büyük itibar gören nüfuzlu bir kişilikti. Bu gücüyle devlet aleyhine çalışan bir cemiyete dahil olması, bölgede devlet için büyük bir sorun teşkil edebilirdi. Bunun üzerine Hüseyin Baba ile bölgedeki İstihbarat Komisyonu reisi Fuad Bey, yüz yüze görüşmüşlerdi. Bu görüşme sırasında baba, tekkede kendisi ile ilgili bir sıkıntı olmadığını ama tekke içerisinde kendi aleyhine çalışan Kara Halil gibi kimselerin olduğunu ve bunların yüzünden postnişinliği bile bırakabileceğini ifade etmişti. Ayrıca kendi muhibbanının en ufak bir olayda yer almayacağını sözünü vererek dervişlerinden Kazım Baba ile devletin çıkarları için çalışacağını söylemişti. İstihbarat araştırmalarında ise Hüseyin Baba hakkında tutuklanmasını gerektirecek herhangi bir belge bulunmadığından hakkında bir işlem yapılmadı. Daha sonra muhtemelen Hüseyin Baba'nın da destekleri ile Osmanlı Devleti aleyhine çalışan Derpeta adlı bir cemiyetin Görice'deki merkez heyetini oluşturan altı kişi yakalanmıştı. Bu gerçekleşen olayların gelişimiyle özellikle Hüseyin Baba'nın devlete verdiği destekten memnun kalan Fuad Bey, Görice'deki son durumun iyi olduğunu belirtmişti.⁵⁴ Paragraf başında bahsettiğimiz gibi her Bektaşî dervişi direk bir iş birliği içerisinde olmayabiliyordu. Ama devlet özellikle bu bölgedeki Arnavut milliyetçileri başta olmak üzere diğer unsurların faaliyetlerinin devleti sıkıntıya düşüreceğini bildiğinden Hüseyin Baba gibi toplumu etkileyebilen insanları yakından takip ediyordu.

Balkan Bektaşîleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bölge İçin İyi İlişkileri

İttihatçılar ile Bektaşîler arasındaki ilişki; kimi araştırmacılara göre sadece partinin Bektaşîlerden fayda sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda onları harekete ortak etmektir. Aslında Bektaşîler de dönemin yönetimine muhalif olduklarından cemiyete sempatiyle bakıyorlardı. Irene Melikoff'a göre İttihat ve Terakki, Bektaşîleri kendine yakın ve aydın bir tarikat olarak görüyordu. Buna ek olarak Far-masonlarla da ortak yanları olmaları, Bektaşîlerden yararlanılmayı elzem kılıyordu. Ayrıca içlerinde birçok Bektaşî, parti üyesi olarak yer alıyorlardı. Bunlardan bazıları; Jön-Türklerin fikir babalarından Namık Kemal, Abdülhak Hamit, aynı zamanda Bektaşî babası olan Rıza Tevfik, İttihat-Terakki Komitesi üyesi Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ve yine komite üyesi Talat Paşa sadece bunlardan en çok bilineniydi.⁵⁵

Baki Öz'e göre ise İttihat ve Terakki yöneticilerinin genellikle Bektaşîlerin çoğunlukta ve nüfuz olarak etkili oldukları Köstence, Rusçuk, Dobruca, Selanik ve Manastır gibi yerlerde örgütlenmeyi seçmeleri, planlı bir seçimdir. Bu seçimin önemli iki nedeni vardır: Birincisi hareketin manevi yönünü Arap isyanları ve Balkan Savaşlarıyla ön plana çıkan Türkçülük fikri doğrultusunda Türk Ulusal kimliğine dönüş amacıyla Bektaşîliğe dayandırmaktır. Ki bu doğrultuda İttihatçı birçok aydın, Türkiye'deki Alevi-Bektaşî zümrelerle ilgili yayınlar yapmaya başlamışlardı. İkincisi ise Bektaşîliğin bölgedeki nüfuzları ve dolaylı olarak bu bölgelerde sarayın denetiminin merkeze göre daha az olmasıydı. Yine bu kentlerin seçiminde masonluğun da yaygın olduğu yerler olması ve mason localarının da her türlü fikrin tartışmaya açık özgürlükçü ortama sahip olmaları,

54 BOA, DH.MUI, 147-38, H.11 Şaban 1329. Hüseyin Baba, daha sonra İttihatçılarla iş birliğine girecektir. Bkz. 201. Aynı zamanda Arnavutluk milliyetçilerinden de olan Hüseyin Baba, İttihat ve Terakki ile iyi ilişkilerde bulunurken Arnavutluk ittihadı için de uğraşmaktaydı. Fahri Maden, "Arnavutluk'ta Bektaşîlik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler", *Avrasya Etüdleri*, Cilt 44, S.2, 2013, s.141-176.

55 Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.233.

İttihatçıların bu mekanları tercih etmelerine sebep olmuştu.⁵⁶

Bektaşiler de Sultan II. Abdülhamid'e karşı kendilerine yakın olarak gördükleri Jön Türkleri ve sonrasında İttihatçıları desteklemişlerdi. Hatta Gölpınarlı'ya göre bu İttihatçı çevrelerde milliyetçilik arttıkça Türk Bektaşiler, Arnavut Bektaşilere karşı cephe almışlardı. Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat adlı eserini Arapça yazmasına rağmen, onun Arap ve Fars kültürüne karşı Türk kültürünü savunduğunu iddia ederek *hayali ve gülünç davalara* düşmüşlerdir.⁵⁷

İttihatçıların Bektaşilerle birebir iş birliği içinde olduklarını yine İttihatçıların daha sonradan yazdıkları anılarından da anlaşılmaktadır. Bunlardan biri meşrutiyetin ilan edilmesi için çete kurarak dağa çıkıp mücadeleyi organize eden Resneli Niyazi'dir. Resneli Niyazi, Bektaşilerle ilgili ilişkilerini ve onlarla ilgili görüşlerini kendi yazdığı anılarında belirtmekteydi. Bu anlatılarında ilk dikkati çeken Bektaşiler ile İttihatçılara bölge halkının bakış açılarının aynı olduğuydu. Yani her iki gruba da küçümseyici bir bakışla bakılmaktaydı. "Kroşışte ve bölgedeki köylerde İttihat ve Terakkiye girmiş olanlar, bu taraflarda Bektaşilere dönük bir küçümsemeyle karşılaşmaktaydı."⁵⁸

Yine onun sözlerine baktığımızda partinin bölgede örgütlenmesi ve mücadelenin kazanılmasında Bektaşilere büyük bir önem atfettiği görülmektedir. Bu minvalde özellikle Görice bölgesi ve çevresi için büyük nüfuzu olan adından daha önceki başlıkta bahsettiğimiz Melmepan (Melcan) Bektaşi Tekkesi postnişini Hüseyin Baba ile görüşmeler yapılmış, ona İttihat-Terakki'nin ne olduğu ve cemiyetin amacı anlatılmıştı. Yapılan görüşmelerde Hüseyin Baba, cemiyeti ve amaçlarını benimseyerek bu uğurda bütün müritleriyle kanlarını akıtmaya hazır olduklarını söylemişti. Niyazi Bey, Hüseyin Baba'nın davaya katılmasının çok önemli olduğunu sadece onun Toskalık'taki nüfuzundan değil, ayrıca önemli Arnavut çetecilerinden olan Çerçis üzerindeki nüfuzuna da önem veriyordu.⁵⁹

"...Hala Hüsrev Bey Görice taraflarında Melmepan Tekkesi postnişini reşadetli Hüseyin Baba ile suret-i mahsusada mülakat ederek bu mesele hakkında müzakerat icra etmiş, büyük bir tesir göstermişti. Cemiyeti ve maksadını takdis etti. Maksadın kudsiyet ve ulviyetine hayran ve âşık olan baba bütün müridanı ile kanlarını bu uğurda akıtmağa hazır olduğunu söyledi. Zaten babanın bu havalide ve bütün Toskalık'da nüfuzu ziyadedir. Çerçisin zahîr ve hamisi hükmündedir. İşte Hüsrev Beye atf olunacak ehemmiyetin lüzumu bu suretlede tahkik etti. Babayı müşarünileyh Çerçis ile ittihadi tesri' hususunda tesirat-ı mahsusa icra eyledi. Her biri muvaffakiyetle neticelenen bu mülakatlara zemin hazırlayan eşhas-ı mühimmeyi, tercüme-i hallerini, nüfuzlarını tasvir ederek takdim eden Çerneveli Hüseyin ağa zeki, kurnaz, cihandide, müdbir bir adam olduğundan bu babda kendisiyle bu mülakatlar üzerine müdavele-i efkarı kaideli adederek Hüseyin ağaya dedim ki: Himmetiniz, hamiyetiniz sayesinde koca Toskayı fesattan kurtardık. Bütün ihtilaflar ber taraf eyledi. Berzeşte-i endişe kalmadı. Hala Hüsrev ve Yaşar ve Cemal beylerin barışması ehemmiyet-i mahsusayı haiz olmak lazımdır. Hizmetinizle bihak mağrur ve müftehir olabilirsiniz.

56 Baki Öz, *İttihat-Terakki ve Bektaşiler*, Can Yayınları, İstanbul, 2004, s.90. Tezin yazılması sürecinde zaman zaman kaynak olarak da kullandığımız, Baha Said Bey'in Türkiye'de "Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreleri" adlı eseri bu çalışmalar arasındadır.

57 Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s.155.

58 Resneli Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1908, s.167.

59 Resneli Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, s.167.

Hüseyin ağa – Aman efendim ben gayet vesveseliyim. Bizim ahalinin tabiatını tanırım. Ahvalin tesirine tabidir. Onlar bu kuvveti, bu satveti memleketlerinde görmedikçe buradaki ahvali çabuk unutulur. Herhalde İstaroveye girmek, ibraz iktidarla nüfuz etmek lazımdır dedi.”

Yine Resneli Niyazi ile aynı dönemde meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için gönüllülerle çete kurup saraya karşı mücadele eden başka bir İttihatçı ise Mehmet Ali Bey’dir. O da daha sonra yazdığı anılarından anladığımız kadarıyla İttihatçı subayların buldukları bölgede bir Bektaşî tekkesi var ise orayı güvenli ev olarak kullandıklarıydı. Çünkü o dönemde Balkanlar, bir cadı kazanı gibi olup birçok Balkan milleti gerilla taktikleriyle Türklere saldırmaktaydı. Mehmet Ali Bey’in de yazdıklarından anlaşıldığı gibi İttihatçı subaylar, artık Arnavut köylerinde bile sıkıntı yaşıyorlardı. Hatta Arnavut silahlı milis güçleri olan Malisorlar, fırsatını bulduklarında Osmanlı askerlerine saldırıp onları soymaktan çekinmiyorlardı. Mehmet Ali Bey, bu durumdan anılarında sıkça bahsediyordu: “Şar Dağları’nın tepelerinden gidiyorduk. Daha kestirme yollardan hareket etmememizin sebebi Arnavutların pusularına düşmemek fikri idi.”⁶⁰ Böyle bir ortamda ise onlar için en güvenli yerler Bektaşî tekkeleri olduğunu, farklı bölgelerdeki parti üyelerinin farklı Bektaşî tekkelerinde konaklamalarından ve tekkeleri karakol gibi kullanmalarından anlıyoruz. Mehmet Ali Bey’e göre bu karakol vazifesi gören tekkelerden biri Pirlepe ile Kırcova arasında bir yerde bulunmaktadır. Tekkenin başında Hasan isminde birinin olduğunu ve kendilerini sıcak bir şekilde karşıladığını söyleyerek Bektaşîlerin öteden beri misafîrperver olduklarından bahsetmektedir. Tekkede konuşlanan askerlerin ise başlarında koyu bir İttihatçı ve aynı zamanda Bektaşî olan Yüzbaşı Hayri Bey’in komutasındaki bir nişancı kıtası olduğunu ve onun askerler içinde birçok kişiyi cemiyete kazandırdığından söz etmektedir.⁶¹ Yine İttihat ve Terakki’nin fedai grubundan olan Yakub Cemil de cemiyet ile Bektaşîlerin yakınlığından söz etmektedir: “Gittiğimiz yerlerde İttihat ve Terakki’ye adam kazanıyorduk. Özellikle Müslüman Arnavutların hemen hepsi Bektaşî’ydi. Bizi gönülden, yürekten destekliyorlardı. Talat Bey gibi İttihat ve Terakki’nin önde gelen bazı isimlerinin Bektaşî olmalarının da bunda rolü vardı.”⁶²

Sonuç

Türk-İslam ve Avrupa tarihi içerisinde müstesna bir yeri olan Osmanlı Devleti, hükümlerlik sürdüğü her devre damgasını vurmuştur. Her ne kadar askeri ve siyasi alandaki gücü 18. yüzyılda azalsa da muktedirliğini bir müddet daha devam ettirebilmiştir. Elbette ki bu gücün azalışında pek çok etken bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken ulusçuluk kisvesi altında Osmanlı azınlıklarının isyana teşvik edilmesi gelmektedir. Bu ulusçuluk hareketlerine en uygun Osmanlı topraklarından biri de Balkanlar olmuştur. Dolayısıyla uzun yıllar boyunca Osmanlı hakimiyetinde olan Balkanlar, kısa bir süre içerisinde bölgedeki ulusların devletleşmesiyle parçalanmaya başlayacaktır. Ayrıca Balkanlar’daki ulusları, Osmanlı adına kontrol altında tutan bazı güçlü âyanların ortadan kaldırılması ve Bektaşîlerin nüfuzunun azaltılması bu parçalanmayı hızlandıracaktır.

Balkanların parçalanması sürecinde zaten yasaklılık içerisinde olan Bektaşîler de bölgedeki gelişmelere göre farklı tutumlar sergileyebilmişlerdir. Hem yasaklılık sürecinin devam etmesi hem de bölgedeki ulus-devlet hareketleri bazı Bektaşîleri devlet aleyhine yürütülen faaliyetlerin içerisine çektiğini görmekteyiz. Bu gelişmelere rağmen bazı Bektaşîler de özellikle devlet görevlilerinin

60 Okar, *Osmanlı Balkanları’nın Son On Yılı*, s.27.

61 Okar, *Osmanlı Balkanları’nın Son On Yılı*, s.123-124.

62 Soner Yalçın, *Teşkilat’ın İki Silahşörü*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019, s.32.

gayretleriyle devlet lehine tutum sergileyebilmiştir. Bu minvalde bazı Bektaşî tekkeleri ayrılıkçı faaliyetlerde bulunan kişilerin sığınakları olurken bazı Bektaşî tekkeleri de İttihat ve Terakki'nin güvenli evleri olmuştur diyebiliriz. Ayrıca her iki duruma bakıldığında da -devletin Bektaşîlere yönelik takibat ve yasaklıklarının devam etmesine rağmen- Bektaşîlerin bölgedeki nüfuzlarının hâlâ var olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu nüfuzları itibarıyla de bölgedeki Osmanlı hakimiyeti için Bektaşîliğin ne derece önemli olduğu görülmektedir. Bunu devletin Bektaşîleri tasfiye sürecinde ve Balkanların elden çıkmasından sonra, bölgedeki Bektaşîlere yönelik ilk saldırıların Hristiyan gruplardan gelmesinden de anlamak mümkündür. Çünkü Haslucuk'un ifadelerine ve Osmanlı belgelerinde konuyla ilgili örneklerle bakıldığında bazı Hristiyan grupların Bektaşîleri kendilerine bir rakip ya da yeniden güçlenmelerinin önünde bir engel olarak gördükleri yorumunu çıkarmanın çok da yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Son olarak Balkanların parçalanmasından sonra hem Osmanlı hem de Bektaşîler bölgede istenmeyen yapılar olmuş, diğer İslami yapılar gibi Bektaşî tekkelerinin de birçoğu ya yıkılmış ya da birçoğu kiliseye çevrilmiştir. Buna rağmen az sayıda da olsa bölgede tahrip olmayan Bektaşî tekkeleri, günümüzde Osmanlı Devleti'nden kalan Türk kültür örnekleri olarak ayakta kalmaya çalışmaktadırlar.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evrakı

- A.} MKT. MHM (Sadâret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı), 485-78, H.07 Şaban 1297.
A.} MKT. MHM (Sadâret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı), 485-80, H.8 Şaban 1297.
A.} MKT. MHM (Sadâret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı), 486-12, H. 9 Ramazan 1297.
A.} MKT.UM (Sadâret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı), 355-48, H.26 Zilkade 1275.
BEO (Babıali Evrak Odası Evrakı), 1292-96857, H.27 Zilkade 1316.
BEO (Babıali Evrak Odası Evrakı), 1490-111721, H.23 Muharrem 1318.
BEO (Babıali Evrak Odası Evrakı), 1710-128244, H.14 Cemaziyelevvel 1319.
BEO (Babıali Evrak Odası Evrakı), 2063-154674, H.3 Şevval 1322.
DH. MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 833-15, H.7 Muharrem 1322.
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 2289-8, H.22 Şaban 1317.
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 2501-44, H.4 Rebiülevvel 1319.
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 2508-79, H.22 Rebiülevvel 1319.
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 2533-11, H.3 Cemaziyelahir 1319.
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi), 469-3, H.24 Zilhicce 1319.
DH.MUI (Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı), 147-38, H.11 Şaban 1329.
DH. ŞFR (Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı), 254-110, H. 16 Ramazan 1318.

- DH. ŞFR (Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı), 255-52, H.10 Şevval 1318.
DH. ŞFR (Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı), 271-27, H.29 Şaban 1320.
İ.DH (İrade Dahiliye), 890-70822, H.14 Ramazan 1300.
İ.DH (İrade Dahiliye), 926-73378, H.7 Şevval 1301.
İ.DH (İrade Dahiliye), 1001-79100, H.7 Zilhicce 1303.
İ.MMS (İrade Meclis-i Mahsus), 134-5726, H.10 Rebiülevvel 1298.
MAD.d. (Maliyeden Müdevver Defterler), Nr.9774, H-23-07-1247.
MVL(Meclis-i Vâlâ Evrakı), 372-11, H.19 Safer 1278.
ŞD (Şûrâ-yı Devlet Evrakı), 93-22, H. 18 Şaban 1288.
TFR.I.MN (Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı), 8-744, H.27 Muharrem 1321.
TFR.I. ŞKT (Rumeli Müfettişliği Arzuhaller), 13-1240, H.8 Rebiülahir 1321.
Y.MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 201-86, H.19 Zilhicce 1317.
Y. PRK. UM (Yıldız Perakende Evrakı Umumi), 30-85, H.26 Rebiülevvel 1312.
Y.PRK.BŞK (Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı), 4-84, H.12 Cemaziyelahir 1298.
Y.PRK.EŞA (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik), 35-74, H.6 Safer 1318.
ZB (Zabtiye Nezâreti Evrakı), 45-73, H.17 Rebiülevvel 1323.

Yayımlanmış Kaynaklar

- Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, Dersaadet, H.1241(M.1826).
Hasluck, F. William, *Bektaşılık Tedkikleri*, Mütercim: Ragıp Hulusi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
Resneli Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1908.
Şemsettin Sami, *Arnavutluk Ne İdi, Nedir ve Ne Olacak?* çev. Klaudio Fusha, Bükreş, 1899.
Araştırma ve İnceleme Eserler
Aruçi, Muhammed, “Fraşeri, Naim (1846-1900)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s.195-197.
Artuk, İbrahim, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007), S.33, s.154-155.
Barkan, Ö.L., “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, 1942.
Bilmez, Bülent- Clayer, Nathalie, “A Prosopographic Study on some ‘Albanian’ Deputies to the First Ottoman Parliament”, *The First Ottoman Experiment in Democracy*, ed. Christoph Herzog, Malek Sharif.: Orient-Institut, Würzburg, 2016.

_____, “Modern Türkiye ve Sosyalist Arnavutluk Basınında Şemsettin Sami Frasherî İmajı”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti İL Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri 4-7 Aralık 2003*, İslam Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi, İstanbul, 2006, s.71-125.

Brown, L. Carl, *İmparatorluk Mirası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Erdoğan, Meryem K.- Ferlibaş, Meral B.- Çolak, Kamil, *Rusçuk Ayamı*, 1.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.

Goltz, Colmar Freiherr von der, *Makedonya Seyahati*, çev. E. Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., İstanbul, 2014.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

Gülsoy, Ufuk, “İslahat Fermanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 19, İstanbul, 1999, s.185-190.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu-Gülçin Tunalı-Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Kafadar, Cemal, *Yeniçeri-Esnaflar Relations: Solidarity and Conflict*, Institute of Islamic Studies, Montreal, 1981.

Karal, Enver Z., *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, TTK, Ankara, 1983.

_____, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, TTK, Ankara, 1961.

Maden, Fahri, “Arnavutluk’ta Bektaşilik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 44, S.2, 2013, s.141-176.

Melikoff, Irene, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Okar, M. Ali, *Osmanlı Balkanları’nın Son On Yılı (1902-1912)*, haz. Mehmet Ali Okar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Ongunsu, A.H., “Tanzimat ve Amillerine Umumi Bir Bakış” *Tanzimat*, MEB, İstanbul, 1999, s.4.

Öz, Baki, *İttihat-Terakki ve Bektaşiler*, Can Yayınları, İstanbul, 2004.

Soysal, İlhami, “Mezhepler/Tarikatlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1365.

Syzo, Eri, “Şemseddin Sami’nin Milliyetçilik Anlayışı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Sakarya, 2019, Cilt 5, S.10 s.49-88.

Yalçın, Soner, *Teşkilat’ın İki Silahşörü*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019.

Yetkin, Şerare, “Hacı Bektaş Tekkesi Müzesi’nden Bulunan Figürlü Teber”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul, 1981, S.11, s.177-187.